

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrt leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrt leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

V Ljubljani v sredo 20. julija 1864.

Gospodarske stvari.

Gospodarjem in gospodinjam.

Vsaki gospodar, naj je velik posestnik ali mali kajzarček, ako krave redi, pričakuje od njih obilo obilo mleka. Krava srednje velikosti daje po teletu pri dostojni piči in skrbnem gleštanju:

skoz	40 dni	400	bokalov	mleka,
„	90 „	320	„	„
„	90 „	240	„	„
„	80 „	160	„	„

po takem skoz 300 dni 1120 bokalov mleka.

Na rodu in plemenu je veliko ležeče, da ima krava več mleka. Al razločki so med kravami pri istem plemenu, da ene so bolj mlekarce memo drugih. Zakaj pa to? nam učeni možje do zdaj še niso natančno razodeli. Oni le pravijo, da iz krvi se dela vse; če obrača kaka živina svojo kri posebno za osnovo mesa in maščobe, ne more obilo mleka napravljati; zato so dobre mlekarce, če tudi se jim obilo in dobre klaje daje, vedno le bolj suhe (kumrne).

Kakošne so po zunanji podobi dobre molzne krave? Skušnje nam odgovorijo na to vprašanje, da dobre molzne krave imajo drobno in bolj suho glavo, kratke pa tanke rogé, pohleven kravji- in ne volovsk obraz, velikosti so srednje, prsi imajo široke, široke medenice in širok križ, kosti tanke in plošnate, tanko in lahko sèm ter tjè premikavno kožo, debele mlečnate žile na trebuhu, veliko pa mehko vime, sesce dolge in precej razprostrene eden od drugoga, dolg pa tenak rep. Dobra molzna krava ne serje mehko, če tudi dobiva sirovo, poparjeno, oprazeno ali namočeno krmo. Kolikor stareji prihaja krava, toliko manj ima tudi mleka in manj dobrega.

Če tedaj gospodar teleta mlečnih krav — in sicer tretje tele do šestega — naj so junčiki ali telice — si ohrani za pleme, — če najmanj po 6 tednov sesajo in se po plemenu spuščajo, kadar so pol drugo leto stare ali 2 leti, porok smo mu, da si bo res prav izvrstne mlekarice priredil.

Toda, kdor hoče tudi delj časa dobro molzno kravo imeti, ji mora tudi pridno streči, dobro rediti in skrbno napajati jo.

Kar se tiče strežbe, se mora skrbeti, da so krave same po životu čedne in snažne, da je čeden in zračen hlev, — da je primerno gorak, in da se ž njimi lepo ravna. Čednost je po starem prigovoru pol živeža, zakaj tudi po koži ali kakor se navadno pravi, „skozi kožo“ se redi živina.

Kri se razliva iz srca po raznih žilah na vse kraje života in s pomočjo kožne delavnosti se razkroji v tri dele: en del se izhlapi iz kože; to je kožno hlapljenje

in pot; drugi del se porabi v životu za meso, mast, kite, kosti in sto drugih reči, — in tretji pa, ki za živež ni pripraven, se v žile vlije, da zopet nazaj k srcu priteče in se odtod v pljuča pretaka, kjer se z dotiko zunanjega zraka po sopenju zopet predela v dobro kri. Godi se to trojno razkrojevanje krvi skor enako tako, kar se godi, kadar les ali kaka druga stvar gorí. Kar je tukaj dim, je tam kožni sopár in pot; kar je plamen pri ognji, je tukaj poraba krvi za meso, mast itd.; kar pa krvi ostane že podelane, je tũ pepél.

Če tedaj v kakem hlevu živina v mlaki in gnojnici do kolen stoji, če so zadnje bedra, vamp itd. s prisušnim blatom, kakor s trdo skorjo okidani, takrat se gospodarju lahko reče, ki ima svojo živino v taki nesnagi, da se mu še celó ne sanja ne, čemu ima živina kožo, da koža ni mrtev meh, ampak da ima na milijone luknjic, po katerih iz sebe meče, kar je za nič, in v se jemlje iz zraka redivnih stvari.

Če je pa še zraven tega v hlevu zrak z amonijakovimi sopari navdan, ki v nos in oči dregajo in zbadajo, — če je v hlevu huda vročina ali silni mraz, če brenčé celi roji muh in brenceljnov okrog hlevnih vrat, takrat je nemarnost pri živinoreji priklopela na najvišjo stopnjo, in ob tla je srečna živinoreja.

Kjer se pa nahaja živina ostrigljana in očesana, vime čedno, polno in mehko, hlev zračen, primerno gorak, to je, da 15 do 17 stopinj in ne več toplote ima, je vrlo nastlan in tako napravljen, da se scavnica in gnojnica iz njega ocejate, takemu gospodarju se lahko na vse usta reče, da je umen in moder gospodar.

(Konec prihodnjič.)

Živinozdravilsk svét.

Izpod Mihovega se nam je pisalo, „da so pobili pretekli teden dva vola, ktera sta se 8 dni grozno trpinčila, sèm ter tjè se metala, kakor da bi norela; noben zdravnik jima ni vedil pomagati. — Še le pri crknjenih se je spoznalo, da sta se bila sparjene detelje nažrla. Ali ni nobene moči zoper tako živinsko bolezen?“

Odgovor. Sparjena detelja je zeló nevarna živini in težko je, jo ozdraviti, zlasti ako se pomoči ne išče brž izzačetka bolezni. Al iz popisa pričujočega je podobna, da možje niso spoznali bolezni, ktera drugoga ni bila, kakor da je živino klalo (in morebiti tudi napenjalo), in da so se ji pozneje čeva in želodec vneli. Prva je pri taki bolezni, čeva izprazniti s tem, da se živina klišira z žajfnico in soljo, — da se ji vlija olja in grenjke soli, — če jo pa napenja, živega apna itd. Al k vsemu temu je treba podučenega človeka, da presodi, kaj je, in potem pravo stori.

Saj smo našim ljudem spisali dobre živinozdravilske bukve; al kako malo gospodarjev je, ki jih imajo? Saj je v Ljubljani šola živinozdravilska, al koliko sosesk je še pri nas, ki nimajo nobenega takega podučnega človeka. „Pomagaj si sam, in Bog ti bo pomagal“ — je stari naš pregovor. Al ker ga ljudje ne ubogajo, jim tudi Bog ne pomaga. Kadar je nesreča v hiši, potem letajo ljudje okoli, kakor da bi bili obnoreli, al — prekasno je!

Zgodovinsko-jezikoslovna črtica.

O prvotnem pomenu besede „župan.“

Spisal in posvetil Davorin Terstenjak

svojemu dragemu prijatlu, novoizvoljenemu ljubljanskemu županu
gospodu dr. Etbinu Costa-tu.

Iz tega, kar so nam nemški letopisci zapisali o državnem ustroji in državni pravdi starih Slovanov, se kaže, da je pri njih bil slobodnjak le oni, kdor je bil člen njihove zemlje in njihovega rodú, in sicer tako dolgo, dokler ni bil po sodniški odloki izobčen in v robstvo prodan. (*Bruno str. 112.*)

Svobodni deželani pa niso bili vsi enega stanú.

Imenujejo se: kmetje desetnjaci „rustici decimarii“, kateri so deloma v vaseh stanovali in obdelovali, deloma pa kraj host in logov in se pečali z lovom in bčelarstvom. (*Dreger „Codex. diplom. Pomer. Nr. 22. 27. 31.“*) Ti so na dvorih, v katerih so stanovali, imeli eno pravico, in pa na pušah (Huben), ktere so obdelovali. Dvore — hrame — so smeli prodati; al desetino so morali odrajtati zemljiščnemu gospodarju. Ti slobodnjaki desetniki so imeli pravico in čast orožja; smeli so nositi sulico ali kopje (*Anon. Sancruc. III. 8.*); zato še sedaj na Štajarskem poznamo: „kmet kopjaš, kmet kopčar.“ Pri Nemcih je bil drug red. Pri njih ni smel kmet nositi meča ali si ga opasati; le s privoljenjem gospôde so kupci potovajoči smeli meč imeti na sedlo privezan.

Kakor kmetje slobodnjaki, tako so tudi mestjani in tržani imeli pravico in čast orožja. Vsako mesto je bilo obdano z okopom, in vsak grad je imel svojega poveljnika — nemški letopisci ga imenujejo: „dux“. (*Ebbo 84.*) V mestnih gradovih so le vojščaki stanovali, mestjani „cives“ pa v predmestjih: „suburbii.“

Mestjani in služni kmetje so spadali v stan nižjih slobodnjakov, in so svoje zadeve pretresovali v tržkih shodih „conventus forenses“ (*And. Jasch. III. 5.*) Ti shodi so bili zunaj mesta na trgu (Marktplatz). Veče mesta so imele svoje predstojnike*) „magistratus — magnates“, ktere so si sami volili v tako imenovanih „kontinah“ zbirališčnih hišah, v ktere so dohajali ob odločenih dneh, da so se posvetovali o občinskih zadevah. Te „kontine“ so jim bile tudi gostivnice (*Sefr. 160.*)

Nad nižjimi slobodnjaci so stali plemenitaši; letopisci jih imenujejo: nobiles, principes, barones. (*Dreger Nr. 2. 3. 6. 8.*) Imeli so velik del zemljišča, ktero so kmetje morali obdelovati. Beseda kmet po mojem mnenju pomenja prebivavca, ki v vasi stanuje, litevski: kumelis, grški: κώμη, Dorf, κομήτης, Dorfbewohner. Korenični vokal je izpadel, primeri: mlin za: malin, melin, od korenike: mal, mel, conterrere.

Plemenitaši kot zemljiščni gospodarji in posestniki so se veleli: Lehi, od leha „ein umschnittenes, umfurchtes Ackergebiet“, sansk. laš scindere. Lehi so

toraj bili gospodarji polja — poljaci — in njihove naselbine letopisci imenujejo vasi — „praedia“ in pa „villae.“ (*Helmold I, 14.*)

Kakor so nižji slobodnjaci v pomirji*) (Burgward) svojih občin imeli svoje shode in zборе, tako so: plemenitaši cele dežele o svojih zadevah večali (se posvetovali) v gospôskih zborih. Večina glasov je odločila vsakokrat. Te gospôske zборе imenujejo letopisci: „generale principum terrae colloquium“ (*Ebbo 74. Sefr. 124.*) V te zборе so hodili tudi župani, kakor se prepričamo iz vrstic pri Dregeru (Nr. 26): „quod ipsi principes ejusdem patris in generali conventu et consilio, consensu fere omnium baronum et suppanorum suorum, universali decreto statuerunt.“

Niso tedaj bili vsi, kateri so se na deželnih zborih starih Slovanov posvetovali, enega stanú; pa bili so vendar vsi slobodnjaci. Prva zbornica „Unterhaus“ je obstajala iz: gradiščnikov, ogradnikov, mestjanov, tržanov in kmetov, druga pa „Oberhaus — Herrenhaus“ iz: lehov, panov, vladik, knezov, boljarov in županov. Z obema je posvetoval se kralj (rex), rokel, vojvoda, kateri je poklical nižje slobodnjake in pa plemenitaše (*Ebbo 74. Dreger Nr. 4.*)

Akoravno je kralj, rokel, vojvoda sam spadal v stan plemenitašev, se je vendar razločeval po viši oblasti in višem gospodstvu od plemenitašev. Kraljestvo, vojvodstvo, knežstvo pa je bilo v rodbinah knežkih (landesfürstlichen Geschlechtern) dedovno; vsi členi moškega spôla so se vladarstva vdeleževali, vendar najstarši je imel v rokah vladarsko krmilo; al vsakokrat mu je mogel narod dati svoje privoljenje. Ako mu je najviša oblast od zastopnikov naroda bila vzeta ali odrečena, je pravica najstaršega prešla na mlajšega, kateri je bil narodu všeč. (*Einh. ann. 823. 826.*)
(Konec prihodnjič.)

Pisma slovenskega učenika

svojemu bratu.

(Dalje.)

8. Pismo.

Pod Ratitovcem na Gorenskem.

Premili moj! Zadnji dopis svoj skončal sem bil s popisom jezuitske cerkve. Stopivši iz krasne te veže Božje grem zopet nazaj v vseučilišče in naravnost pred duri učne sobe, kjer sem upal najti sorodnika svojega. Pa še tû sem ga komaj staknil. Ko se namreč vrata šolske sobe odpró, se mi je zeló tako zdelo, kakor pri nas, kadar v nedeljo maša mine. Le tega nisem vedil, odkod se dijaki vsipajo; pa se vé, blizo 200 učencev v enem razredu, to Ti ni kar si bodi. Prepričal pa sem se tû, da iz šole se ne mudí le mojim malim slovenskim učenčekom, ampak celó dunajski pravniki se naveličajo šolskih klopí. Med zadnjimi še le pride naš ljubi A., ki bi bil gotovo vsega pred pričakoval, ko mene danes tukaj viditi. Po prisrčnem pozdravljenju se zdajci napotiva Dunaja na dalje ogledovat. Prav vesel sem bil, da imel sem zdaj zvedenega kažipota in mi ni bilo pri slednji ulici vprašati: kam pa zdaj?

Iz Štefanovega trga, kamor naji je bila pot od vseučilišča pripeljala, prideva na trg, imenovan „Kol v železu“ (Stock im Eisen-Platz). Tukaj stoji pri zidu

*) Ruski mir, Dorf, primeri nemški: Burgfrieden, mir, toraj: „ein umfriedeter, umhegter Ort.“ (Primeri „mirje“ v Ljubljani.) V pomirje mesta so spadali tudi vičari, in-collae vici, villici sansk.: vičam, litevsk.: ukis, gotiški: veihs, anglosaks.: vic, wiche, wichbilde, marchia civitatis, novonemški: weichbild, škotski: bield, Obdach, Hütte.
Pis.

*) Škoda, da nam nemški letopisci niso ohranili slovanskih poznamovanj za: „cives“, „oppidani“, „rustici magnates“, „principes“, „nobiles“ itd.
Pis.